

نقش مادر در تربیت معنوی کودک

زهره عنبریان *

چکیده

مادر یکی از عوامل تأثیرگذار بر شخصیت معنوی کودکان است که با شخصیت و رفتار خود باعث پرورش و تربیت معنوی کودک یا انحراف وی از دین در زندگی می‌شود. هر گونه نقص و ایرادی در شخصیت، ایمان، اعتقاد و یا رفتار مادر، می‌تواند تأثیر بسزایی در شخصیت معنوی و تربیت معنوی کودک داشته باشد. نقش شخصیت مادر بر شخصیت معنوی و تربیت معنوی کودک به گونه‌ای است که می‌تواند عوامل محیطی که کودک در سایه‌ی آنها پرورش یافته را، هر چند که محیطی سالم و عاری از انحراف باشد، از بین ببرد و کودک را از پیمودن مسیر درست باز دارد. لذا مادر باید همواره در ارتقای سلامت جسمی و روحی خود بکوشد تا بتواند فرزند یا فرزندان صالح و دیندار به جامعه تحویل بدهد. این تحقیق سعی دارد که با استفاده از تعالیم دینی به تقویت و پرورش شخصیت مادران و بررسی میزان تأثیر آن بر شخصیت معنوی و تربیت معنوی کودک بپردازد.

کلید واژه ها: مادر، کودک، تربیت معنوی، شخصیت معنوی.

مادری همواره یادآور فرزندآوری و مراقبت از فرزندان همراه با برآوردن نیازهای معنوی و روحی و فراهم نمودن بستر مناسب برای رشد معنوی و پرورش دینی صحیح آنان بوده است ایفای مسئولانه‌ی این نقش، نقش مهمی در تربیت معنوی نسل و در نتیجه سلامت روحی جامعه‌ی انسانی دارد. شمار زیاد آیات و روایات بر انتخاب همسر صالح برای داشتن نسلی پاک و سالم گواه این مدعاست.

در پیشینه‌ی موضوع می‌توان به عبارت ائمه معصومین (علیهم السلام) و سیره آنها درباره‌ی اهمیت مادر در شکل‌گیری شخصیت معنوی فرزند اشاره کرد چنانکه در قرآن کریم می‌فرماید: «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ»^۱ و همچنین کتب و مقالات زیادی در این باره به نگارش درآمده است که برخی از آنها عبارتند از: نقش مادران در تربیت دینی فرزندان از محمد احسانی، «نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند» از خدیجه اسکندری نژاد، «نقش وراثتی مادر در تربیت فرزند از دیدگاه اسلامی» از سیدعلی حسینی زاده و ...

اهمیت موضوع زمانی مشخص می‌شود که انسان بصورت ذاتی و فطری و از همان ابتدای زندگی گرایش غیرقابل انکاری به مادر خود دارد و او را همواره سرپناه خود در مشکلات و الگوی خود در تمام ابعاد زندگی قلمداد می‌کند و از همان سن کودکی شروع به تقلید از رفتار و خصوصیت‌های اخلاقی مادر می‌کند و به اصطلاح مفاهیم خوب یا بد در وجود مادر برای او شکل می‌گیرد. علاوه بر این ارتباط روحی و جسمی که کودک در دوران جنینی در رحم مادر، با مادر خود دارد باعث ایجاد دل‌بستگی و وابستگی کودک از همان ابتدا به مادر می‌شود، بدیهی است که با وجود این وابستگی، کودک تمام دینای خود را در وجود مادر می‌بیند و مفهوم دنیا برای او در وجود مادرش تحقق می‌یابد لذا مادران با توجه به این مسئولیت خطیر باید بکوشند تا همواره الگوی مناسبی برای

کودکان خود باشد و علاوه بر آن به مراقبت‌های روحی و معنوی قبل از بارداری و دوران بارداری توجه ویژه‌ای داشته باشند.

هدف از این مقاله، بررسی نقش مادر در تربیت معنوی کودک و ارائه الگوی مناسب رفتاری و کرداری براساس تعالیم دینی به مادران گرامی است تا هر چه بهتر و مناسب‌تر به تربیت معنوی کودکان و ایفای نقش مادری خود بپردازند و فرزندان صالح و سالم و دیندار تحویل جامعه دهند.

1- مفهوم شناسی تربیت

درباره‌ی ریشه‌ی لغوی تربیت از کتاب‌های اصیل معتبر چنین بدست می‌آید که واژه تربیت با دو ماده لغوی «ربو» و «رب» مرتبط است کلمه تربیت مصدر باب تفعیل است که به دلیل معتل و ناقص بودن ریشه لغوی آن، مصدرش همانند تزکیه بر وزن تفعله آمده است. «ربی، یربی، تریبه» مانند «زکی، یزکی، تزکیه».¹

گرچه بسیاری از کتاب‌های تعلیم و تربیت هنگام بحث از ریشه واژه تربیت آنرا از ماده‌ی «ربو» ذکر می‌کنند، ولی نویسندہ‌ی عرب زبان کتاب النظام التربوی فی الاسلام، با استناد به برخی کتاب‌های لغوی معتبر، تصریح کرده است که تربیت در لغت از ماده «رب» است «التربية فی اللغة مأخوذة من رب ولده و الصبی یربه»² اگر ریشه تربیت را رب در نظر بگیریم:

رب: تربیت کردن «رب الصبی ربا؛ ربا حتی أدرك» یعنی بچه را تربیت کرد تا به رشد رسید و اطلاق آن بر فاعل یعنی عربی بصورت استعاره است.³ و چنانچه ریشه تربیت را ربو در نظر بگیریم.

ربو: زیادت. طبرسی ذیل آیه 257 سوره بقره فرموده اصل ربا به معنی زیادت است گویند «ربا، یربو» یعنی زیاد شد. در اقرب الموارد آمده: «بالمال یربو، ربوا، ربا: زاد و نما» یعنی مال زیاد شد و نمو کرد.⁴

آن الرب فی الاصل: التربية ... آن فالرب مصدر مستعار للفاعل و لا ینال الله تعالی المتکفل بمصلحة الموجودات، نحو قوله⁵ «بلدة طيبة و رب غفور»⁶ یعنی رب در اصل به معنای تربیت است ... و بر فاعل بطور استعاره گفته می‌شود و

1 - سایت ویکی فقه، ص 1.

2 - همان جا.

3 - علی اکبر قرشی بنابی، قاموس قرآن، ایران- تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1371 هـ.ش، ص 42.

4 - همان، ص 48.

5 - حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، لبنان- بیروت، دارالشامیه، 1412 هـ.ق، ص 318.

6 - سبا، 15.

رب به طور مطلق فقط بر خداوند اطلاق می‌گردد که متکفل به اصلاح موجودات است. سرزمین دلپذیر و پرورش دهنده‌ای بسیار آمرزنده دارید.^۱

آن الربا: اذا زاد و علا، قال تعالی: فإذا أنزلنا عليها الماء اهتزت و آن ربت؛^۲ یعنی زمانی که زیادت گرفت و بالا آمد خدای تعالی فرمود:^۳ پس چون آب باران را برابر نازل می‌کنیم می‌جنبد و نمو و نما می‌کند.^۴ در این آیه مراد از «ربت» بالا آمدن و انتفاخ زمین است که در اثر آمدن باران به اهتزاز درآمده و مانند خمیر بالا می‌آید.^۵

2- اهمیت و جایگاه تربیت معنوی

انسان از منظر قرآن دارای صیوروت الهی با حرکت استکمالی ذاتی است. انسانها بواسطه‌ی اراده و اختیار و با پرورش استعدادهای فطری خود می‌توانند از مسیر عبودیت با حرکت استکمالی به ذات یا قرب الهی برسند. اینجا است که پرورش و تربیت انسانها معنا و مفهوم پیدا می‌کند. بی‌شک انسان برای پرورش صفات روحی و بعد ملکوتی و تضمین سعادت خود نیازمند تربیت و بهره‌گیری از الگوهای تربیتی مناسب است که او را در پیمودن این مسیر راهنمایی و هدایت کند. از این رو قرآن کریم و سنت ائمه معصومین (علیه السلام) بهترین راه تربیت را ارائه می‌کند.^۶

فرزند ارزشمندترین نعمت‌های الهی است که خداوند متعال از روی فضل و لطف خود به انسان هدیه می‌کند. با نگاهی به اصول، منابع و قوانین دین مبین اسلام می‌توان دریافت که داشتن فرزند و تلاش در جهت تربیت نسلی

1 - علی اکبر قرشی بنابی، همان، ص 43.

2 - حسین بن محمد راغب اصفهانی، همان، ص 323.

3 - علی اکبر قرشی بنابی، همان، ص 48.

4 - حج، 5.

5 - علی اکبر قرشی بنابی، همان.

6 - حسن رضا زین آبادی، مریم عدلی، «اصول و روش‌های تربیتی با نگرشی به اراده و اختیار آنان در سیره رضوی»، بهار 96، شماره 17، ص 1 و 2.

بنابراین مادر با توجه به نقش تربیتی‌ای که در فرزند دارد با ارائه الگوی تربیتی مناسب می‌تواند بخوبی فرزند دیندار تربیت کند و همانطور که پیش‌تر اشاره شد الگوی تربیتی مناسب برای تربیت معنوی، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و سیره‌ی ایشان است تا تربیت دینی محقق شود. تربیت دینی و مذهبی باید در سال‌های اول زندگی پایه‌گذاری شود پیش از آن که دیگران ذهن کودک را مغشوش و آلوده نمایند مادر باید مفاهیم خوب و بد را در ذهن کودک استوار سازد. بذره‌های اعتقادی را در دل او بپاشد. خوی‌ها و رفتارهای کودک را براساس سنت الهی جهت دهد. مادر با زبان ساده می‌تواند به کودک بفهماند که خدا او را می‌بیند، کارهای خوب و بدش را زیر نظر دارد و هیچ چیز از نظرش پنهان نیست و پاداش و کیفر جهان از سوی او است. آنچه که مهم است این است که مادر بتواند بین کودک و خدا پیوند برقرار کند تا وجدان اخلاقی در وجود کودک شکل بگیرد. دوران کودکی بهترین دوران رسیدن به این هدف است.

مادر می‌تواند بذر تقوا و شرف، خدادوستی و خداپرستی را در خرد سالی در سرشت کودک بپاشد و او را با زبانی ساده متوجه خدا کند و این مار فقط از راه گفتار و رفتار مادر امکان پذیر است. مادر می‌تواند خدا را منبع نیکی‌ها، رحمت‌ها و محبت‌ها به کودک معرفی کرده و ذهن و روان او را آماده‌ی پذیرش لطف و مهر خدا نماید و یا او را از خدای سخت گیر، عقوبت کننده و کیفر دهنده معرفی نماید. مادر می‌تواند به طفل بفهماند او می‌تواند با خدای خود صحبت کند، راز دل بگوید و زمینه‌ی دلبستگی کودک به خدا را چنان فراهم کند که طفل بزرگترین وظیفه‌اش را جلب رضای خدا بداند و تابع اوامر و نواهی خدا باشد. آنچه که در ایجاد وجدان اخلاقی در کودک مهم است این است که نخست باید از مهر و محبت و لطف خدا با کودک صحبت شود، سپس باید تلاش کرد که خوف خدا هم در دل کودک بیفتد و ضرورت مجازات برای گناه را به کودک گوشزد نمود. آموزش وظایف و سنت‌های دینی مانند نماز، روزه، قرآن خواندن و ... در مرحله‌ی بعد باید صورت پذیرد و مادر باید تلاش نماید بدون اعمال خشونت، این اعمال را به کودک بیاموزد. بدیهی است این کار برای طفل در ابتدا جنبه‌ی بازی و تفریح

دارد ولی تکرار و مداومت در آن باعث می‌شود که او به تدریجی به آن خو بگیرد و از انجام اعمال عبادی احساس
خستگی نکند و در سنین بزرگسالی از آن لذت ببرد.¹

1 - زینب برجی نژاد، همان، ص 17 و 18.

فهرست منابع

* قرآن کریم

1. احسانی، محمد، نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، ایران- تهران، دفتر عقل و مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، 1387 هـ.ش.
2. اسکندری نژاد، خدیجه، «نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند»، طه‌ورا، سال سوم، شماره 7، زمستان 89.
3. ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الاخبار، عبدالعلی محمدی شاهرودی، ایران- تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1377 هـ.ش.
4. ابن بابویه، محمد بن علی بن حسن، من لایحضره الفقیه، صدر بلاغی، ایران- قم، مؤسسه نشر اسلامی، 1404 هـ.ق.
5. برجی نژاد، زینب، «نقش مادر در تربیت فرزند»، طه‌ورا، سال سوم، شماره 6، تابستان 89.
6. علی احمد پناهی، «اقتضائات اخلاقی کاربرد تشویق و تنبیه در پرورش فرزندان از دیدگاه اسلام»، اخلاق، سال هشتم، شماره 30، تابستان 97.
7. تمیمی آمدی، عبدالواحد، محمد غررالحکم و دررالکلم، ایران- تهران، دارالحديث، 1395 هـ.ش.
8. تمیمی مغربی، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام، عبدالله امیدوار، ایران- قم، دارالمعارف، 1389 هـ.ش.
9. حجتی، محمدباقر، «وظایف مادر در دوران جنینی کودک»، پیوند، 1364، شماره 66.
10. حر عاملی، محمد بن حسن، و سائل الشیعه، علی صحت، ایران- قم، مؤسسه آل البيت (علیه السلام) لاهیات التراث، 1414 هـ.ق.

11. حسن رضوی، کمال، عرفانی، محمد نظیر، «شیوه‌ها و شرایط تشویق در تربیت اخلاقی کودک از منظر روایات»، مطالعات حدیث پژوهی، سال پنجم، شماره 10، پاییز و زمستان 99.
12. حسینی زاده، علی، «نقش وراثتی مادر در تربیت فرزندان از دیدگاه اسلام»، تربیت اسلامی، سال یازدهم، شماره 22، بهار و تابستان 95.
13. حمصیان اتفاق، احمد رضا، «امام خمینی و نقش مادر در تربیت»، پیوند، 1381، شماره 272.
14. داوودی، محمد، حسینی زاده، علی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت (علیه السلام)، ایران- قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1392 هـ.ش.
15. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، لبنان- بیروت، دارالشامیه، 1412 هـ.ق.
16. زین آبادی، حسن رضا، عدلی، مریم، «اصول و روش‌های تربیتی با نگرشی به اراده و اختیار آنان در سیره رضوی»، شماره 17، بهار 96.
17. شریفی، عنایت الله، مهرعلی، لطفی تادیوکلایی، «سبک تربیتی امام رضا (علیه السلام) در تربیت کودکان»، فرهنگ رضوی، سال ششم، شماره 23، پاییز 97.
18. عساکره، هاجر، دیبا، حسین، «نقش مادر در شکل‌گیری وجدان اخلاقی»، اخلاق، سال هشتم، شماره 31، پاییز 97.
19. عظیم زاده اردبیلی، فائزه، حیدری پور، معصومه، «ساز و کار حمایتی از تربیت کودک در آموزه‌های دینی با تأکید بر سیره رضوی»، شماره 5، بهار 93.
20. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج 1، ایران- تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، 1387 هـ.ش.
21. قرشی بنابی، علی اکبر، قاموس قرآن، ایران- تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1371 هـ.ش.
22. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، حسین استادولی، ایران- قم، دارالتقلین، 1393 هـ.ش.

23. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ایران- تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1353 هـ.ش.

24. میرزا محمدی، محمد حسن، جهانی جوانمردی، نوروزی، فاطمه محمد، «بازشناسی آموزه‌های تربیتی امام رضا

(علیه السلام) و کاربست آنها در عصر حاضر»، شماره 20، زمستان 96.

25. نجفی، حسن، غنی، محسن، «شناسایی موانع تربیت اخلاقی اثربخش در خانواده»، معرفت اخلاقی، سال هشتم،

شماره 1، بهار و تابستان 96.

26. نوری، اعظم، اسلامپور کریمی، حسن، «نقش مادر در آموزه‌های قرآنی»، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده

(طهورا سابق)، سال دوم، شماره 2، بهار و تابستان 1393.